

Reflexia o hodnotách a hodnotení v literatúre pre mladého čitateľa

(Z výskumu literatúry v literatúre trinásť rokov
po tom)

VIERA ŽEMBEROVÁ (PREŠOV)

Deväťdesiate roky si žiadali od literárnej vedy, ktorá sa venuje tvorbe i výskumu literatúry pre malých i mladých čitateľov, tie isté operácie, aké možno z odstupe času nazvať aj revízia zázemia. Pracovníci vedy a autori pre mladého čitateľa nežili v takých kultúrnych, spoločenských a osobných vzťahoch a rozporoch, aby sa pociťovala potreby využiť príležitosť a rúcať podložia tradície, narušiat kontinuitu a začínať so všetkým na zelenej lúke. Aj naznačovaná budúcnosť periodika Zlatý máj po roku 1993, teda že bude vychádzať ako dialóg o pohyboch v českom, slovenskom a inonárodnom kultúrnom prostredí, presvedčivo napovedá, že sa zamýšľalo pokračovať v tom, čo vykonala česká a slovenská literárna veda o literatúre v literatúre pre svoje reálne jestvovanie, spoločenskú i kultúrnu podporu, pre poznanie seba i hodnôt, ktoré obhajovala ako estetický, poetologický, ba až gnómičský nástroj na dohovory ponad osobitosť tých národných literatúr a kultúr, čo o také dotyky stáli v európskom prostredí.

Zámer zachytiť poznávacie objekty literárnovedných syntéz jasne naznačuje, že hlboká zmena kultúrnej situácie a jej kontextov od deväťdesiatych rokov jestvuje ako reálny súbor skutočností a ich následkov. Práve tie si vyžiadali operatívnu, ale predovšetkým funkčnú premenu, ktorej česká a slovenská literárna veda o vede i tvorbe pre mladých porozumeli ako príležitosti aj nutnosti pomenovať jestvujúci stav, odlišiť pre ďalší vývin akútne problémy od tých, ktoré prinášal hektický prítomný čas a naznačiť, ako nasmerovať najbližší výskum. V tom čase sa tento zámer javil tak, že sa načrtli východiská videné ako dialóg literárnohistorického a kritického kontextu „starej“ a „novej“ koncepcie literatúry pre mladého čitateľa, ako vzťahy, hodnoty a riziká plynúce do prítomnosti z poznania a kooperovania oficiálnej a neoficiálnej tvorby pre mladého čitateľa od sedemdesiatych rokov 20. storočia, ďalej ako diferencovaný

pohyb v literárnej vede medzi históriou a kritikou v oboch národných literatúrach. Objektívne sa ukázali premyslene pripravené návraty k otázkam koncepcie tejto línie autorskej tvorby, k jej reálnemu čitateľovi v nových kultúrnych možnostiach a navrstvujúcich sa nekonvenčných príležitostiach, k teórii literatúry, teórii textu a vžitej umeleckej metóde, ale aj potreba znova overovať v inej, zmenenej situácii (aj s generačne i ambíciami novými, názormi odlišnými spolupracovníkmi i autormi), kde sa diferencovala funkčnosť pojmov, objektívnosť umeleckých hodnôt a súboru kritérií na ich vyčlenenie v čítaní pre mladého čitateľa obmieňali prírýchlo. Navyše do reťazca potrebných zmien a ponúk na ďalší výskum vstúpili kríza spoločnosti a kultúry ako výraz i nástroj doby. Napokon práve ony najvýraznejšie sprevádzali v čítaní pre mladých čitateľov zmenu umeleckej normy a literárnej estetiky. V podstate išlo o rešpektované vymedzenie rozčesnutia dotykov „starého“ a „nového“ ako prejavov (ná)tlaku na literatúru pre mladého čitateľa a na literatúru v literatúre.

Jedno zo zamýšľaných riešení sa viaže na vertikálne organizovanú analýzu a syntézu stavu a na náčrt prognózy (možného) ďalšieho vývinu. Výskum literatúry v literatúre sa zovretu postavil k tradícii i modernosti, ku kontinuite i diskontinuite ako k takým reáliám, ktoré zasiahli dovtedajšiu koncepciu národných projektov podpory, jestvovania a výskumu literatúry pre mladého čitateľa. Napokon sa ukázalo, že primárne (pod tlakom predovšetkým neliterárnych kontextov) pôsobilo ako rizikový fakt to, že sa zrýchlene „menil“ autor, čitateľ, vydavateľ i záujem o istý typ čítania pre mladého čitateľa. Prvým užitočným podnetom pre domáce prostredie v stave krízy, ako ju naznačujeme, je rozšírenie ponuky o atraktívne tituly v prekladovej ponuke, o doplnenie kontextu národnej literatúry o „biele miesta“ v pôvodnej tvorbe, nech už boli príčiny na jej jestvovanie akokoľvek motivované.

Možno niet „zradnejšieho,“ osobitého a dynamického pojmu v literárnej vede, zvlášť v literárnej kritike, ako sa ním môže stať umelecká hodnota umeleckého diela. Premennosť a pohyblivosť „štruktúry“ pojmu v jeho obsahu a význame je podmienená a riadená viacerými činiteľmi umeleckého, vedeckého (axiologického) i široko spoločensky chápaného „prostredia“ pre nositeľa umeleckej hodnoty, pritom sa nemôže v tejto súvislosti pozabudnúť ani na to, že podstatná ostáva osobnosť tvorcu, kontext (národnej) literatúry, štatút druhu a žánru, možný skupinový a generačný program, výzva a tlak „spoločenskej objednávky,“ vplyv módnosti, popularity, záujmu čitateľského spoločenstva (...).

Umelecká a estetická hodnota umeleckého diela pre mladého čitateľa, hoci sa jej dovoľávame takmer pri každej príležitosti, keď sa hovorí o

umeleckej literatúre, javí sa aj zo zorného uhla nazerania disciplín literárnej vedy ako dominujúca, a povedalo sa, „premenlivá“ zložka, ktorá už svojou prítomnosťou v texte určuje jeho vnútorné koordináty s následkom istého „dôkazu“ vo vzťahu k časovej, umeleckej, estetickej, filozofickej, etickej, občianskej (...) „vybavenosti“ konkrétneho textu v rovnakom kultúrnom či druhovom kontexte (žáner, látka, poetika ...).

Umelecká a estetická hodnota v čítaní pre mladých sa stala pojmom, pri ktorom si predsa len jasne uvedomujeme, že prichádzame do kontaktu s kategóriou, ktorá vstupuje, otvára a interpretuje vzťah medzi človekom a skutočnosťou, teda je výsledkom (relativizovaného) „sťahovania sa“ (prenosu, dotyku, vplyvu) z jedného činiteľa tohto kontaktu na druhého činiteľa. Navyše kategória (umeleckej a estetickej) hodnoty nielen vyjadruje vzťah, ale ho aj upravuje, modifikuje, variuje voči ďalšej - konkrétnejšej - časti svojho „vzorca“: k človeku, pretože ho usmerňuje v jeho správaní sa, nazeraní, rozhodovaní sa a rešpektovaní istého súboru entít, ktoré aj v axiológii otvárajú otázku (umeleckej, poznávacej) hodnoty.

Vo vzťahu literárnej kritiky a literárnej histórie k umeleckému textu zaväzujú predovšetkým schopnosť kritika či historika nachádzať takú vlastnosť umeleckého diela, ktorou sa uspokojuje potreba autora, čitateľa, kultúrnej praxe, poznávacieho zacielenia „úžitkovej“ hodnoty textu „tu a teraz,“ ale i „potom.“ I preto ide o komplex nejednoznačných vzťahov, významov a argumentov, ktorý sa oddávna stal predmetom záujmu literárnej vedy o literatúre v literatúre, ale mnohé do tohto javu vo vzťahu k umeleckému textu vkladá výskum recepcie diela a typu mladého čitateľa, teda ide aj

o dôkladné sondy do stratégie autora a do stratégie umeleckého textu.

Umelecká hodnota v literatúre o literatúre (= znaku, špecifickosti, významu, experimentu ...) vo vzťahu k umeniu, teda aj umeleckému textu, je ako podobenstvo na dvojramennú os so závažím na jednej strane v prospech časovosti (ohraničenosti) a na druhej strane v prospech nadčasovosti (univerzálnosti, aktuálnej syntézy viacúrovňových „významov“ diela ako komplexu entít, z ktorých dielo vzniklo a trvá).

Literárna kritika od deväťdesiatych rokov v slovenskom literárnomovednom a kultúrnom prostredí s istou nevoľou aj rezervovanosťou konštatovala, že sa „rozložil“ systém tradičných, overených, rokmi kultivovaných umeleckých, estetických a mravných hodnôt v tvorbe a čítaní pre mladého čitateľa. Za príčinu tohto javu sa určili „nové“ skutočnosti, medzi nimi predovšetkým kultúrne, literárne, vydavateľské, autorské i recepčné, ale nepozabudlo sa upozorniť i na to, že svoj vklad nie zanedbateľným podielom zanecháva v tejto situácii (post)moderný „štatút“ autora a litera-

túry v spoločnosti, ale aj „štatút“ nového čitateľa zvlášť mládežníckeho veku.

Vznik prevažne komerčného „hracieho priestoru“ (vydavateľ, distribútor, autor) pre detskú knihu nedal svojimi dôsledkami dlho čakať na seba: aspoň tak, že jasne uplatnil až kruto svoju predstavu o obchodovaní s knihou a o estetickej manipulácii s jej čitateľom.

Na jednej strane sa riešenie tejto neutešenej situácie hľadalo a nachádzalo v oživení autorskej rozprávky, na druhej strane sa pozorne a sústredene z roka na rok referuje o vkladoch debutantov do produkcie a ponuky „novej“ detskej literatúry. S rozvahou sa upozorňuje na vznik literárneho gýča, zvlášť v tvorbe pre najmenších čitateľov, o absencii tvorby pre mládež (epika, poézia) a o literatúre považovanej za ponuku pre tínedžerov, teraz už ako o jave, ktorý hoci dôkladne a všeobecne ešte nepoznaný, nevyhranený, ale prekladmi a v tvorbe médií podporovaný, vstupuje do spoločensky etablovaného sa „medzipriestoru“ tradičnej a tradovanej štruktúry literatúry pre mládež a literatúry pre dospelých. Tento pohyb sa odohráva – paradoxne - nie poznávacou náročnosťou, ale ako požiadavka na zábavnosť a ako istý „odstup“ od vážnosti a apelatívnosti života v podobe intímnej istoty a nezastupiteľnej hodnoty jednotlivca. Jednoducho ide v tejto „línii“ tvorby o rešpektovanie iného videnia a zhodnocovanie toho, čo tínedžerom ponúkala v žánrovom „vejári“ tradičná literatúra pre mládež a predstava o nich vo výpovedi spoločnosti, keď si hľadala vzťah k nim ako k sociálnej, typovej skupine vo „vývine“ a ponúkala im svoje videnie i poznanie ako umeleckú reflexiu do prelomu milénia.

Kríza ako latentný a užitočný jav i proces súčasne má dve strany. Obídeme tú, kde sa len konštatuje, opakuje a v podstate lamentuje.

Literatúra je duchovné, vedomostné, sofistifikované personálne ústrojenstvo tých, čo vedia, že chcú tvoriť, oslovovať, dohovárať sa prostredníctvom verša alebo príbehu, lebo to má význam pre všetkých zúčastnených, hoci zúročenie vkladu prichádza až o čosi neskôr, ako vôbec začal proces „investovania“ do duchovnej a umeleckej kultivovanosti budúcej generácie.

Literatúra má aj poslanie rozhovoru bez konca, teda súboru pohyblivých odkazov aktuálnych v čase, ďalej dedičného duchovného pokladu ľudského rodu, ale prijímame ju aj ako vzácny spôsob šírenia správ, aké môže vlastniť a kultivovať len ľudský rod a tento svoj počín v zásade neofutoval.

Teda znova sme pri umeleckej (literárnej) hodnote, aká sa vkladá do umeleckej literatúry a umeleckého slova pre mladého čitateľa, hoci len

v podobe floskulových obsahov: milé, krásne, múdre, učiace, poznávajúce, detské, jemné (...).

Od literatúry pre mladého čitateľa sa očakáva istý druh nešpecifikovanej, ale rešpektovanej čistoty, ktorá má jasný a premyslený estetický, poznávací a etický rozmer, no predovšetkým dosah na subjekt, generáciu i spoločnosť. Navyše je reálny predpoklad, že sa spomenutý rozmer textu a textov „materializuje“ v nenásilnom, ale dôslednom tvarovaní osobnosti dieťaťa zvnútra. Isto, je to „podnik“ a podnikanie kultúry a literatúry, ale predovšetkým s nimi, ktorý má znak rizika, zvlášť v posledných rokoch, preto sa na riziko nevypočítateľnej reakcie reaguje istotami, hodnotami, kontextom i kontinuitou, ktoré ako celok i jednotlivo „preveril“ (kultúrny, spoločenský) čas.

Kriza umeleckej, estetickej aj poznávacej hodnoty, o akej hovorí bilančujúca literárna kritika, sa koncentruje do javov nečítanie, literárny gyč, estetický adjustážny nevкус, neetické literárne situácie v príbehu, anulovanie druhu či žánru, rezignácia na štýl textu, opúšťanie tradičného príbehu, naturalistické parodovanie klasického fondu čítania pre deti (...).

Umelecká, estetická a poznávací hodnota umeleckého diela pre mladého čitateľa nie je osihotená a abstraktná, sústredzuje sa a vyjadruje osobitým (autorským) spôsobom materializovaný i zabstraktnený čas v (dejových, typových, mravných, filozofujúcich, apelačných, konatívnych i modelových) súvislostiach, no umelecká hodnota konkrétnej autorskej dielne alebo národnej literatúry v konkrétnom spoločenskom čase vzniká aj z reálneho času, z jeho (súboru) múdrosti a ciberenia sa „perami,“ dnes prevažujúco osobnými počítačmi tvorcov príbehov pre mladých čitateľov.

Napokon, keď sa hovorí o hodnote detskej knižky v priereze posledných trinástich rokov, uvažuje sa o takej knižke, čo má sama svoje dejiny, teda:

- príbeh, čo má hlavu i pätu,
- príbeh, čo nepodceňuje ani nepreceňuje svojho malého či mladého čitateľa,
- príbeh, čo siaha po tých reálnych, pravdepodobných, možných i fantastických situáciách zo skúseností dieťaťa, aké nie sú čitateľovi cudzie a on sa rád na ich zúčastní aj v predstave, sne, túžbe, či želaní byť taký, ako je postava z detskej a mládežníckej knihy,
- krásu, ktorá sa viaže na štýl rozprávaného príbehu, na radosti i trampoty, čo končia „krásne,“ lebo končia šťastne a dobre,
- postavu, ktorá má svoje zázemie v rodine, rodičoch, starých rodičoch, škole, v priateľoch, nevzdáva sa toho, čo je pre všetky deti „normálne,“

- slovo, vetu, štýl, keď sa myslí na duchovný vesmír dieťaťa,
- slová, ktoré nie sú špinavé, zlé, zákerné, vyžadujú si už svojim miestom v príbehu, aby zastupovali detskú i mládežnícku postavu ako „ľudský“ emblém kultivovanej a humanizovanej spoločnosti,
- svet mladého čitateľa, ktorý nie je bez obláčikov, ale má svoje mravné, poznávacie, sociálne hodnoty, lebo do pochybností v rozprávanom príbehu, či v básni sa dostane len to, čo sa dá zmeniť vo svoj opak, rozvinúť a domysliť o vzťahy, v ktorých sa človek (pre)mení na spoločenskú hodnotu práve tak jedinečnú, ako aj problémovú, ale vždy neporušiteľnú.

Umelecká, estetická, poznávacia, emotívna a mravná hodnota umeleckého textu ako autorský projekt dominuje trinásť rokov v pôvodnej rozprávke. Autorská rozprávka prežila štedré desaťročie, keď predierajúc sa cez hlušinu svojho žánru sa dopracovala k poetologicky a esteticky videnému rozpätiu od rozprávky impresívnej (J. Bodnárová, A. Verešpejová, D. Šilanová-Hivešová), cez rozprávku miniatúru (J. Milčák, K. Pém, P. Karpinský) k rozprávke s dramatickým podložením, lebo sa zaujíma o žánrové kontaminácie, nech už je ekologicky, cestovateľsky, pozorovateľsky, dobrodružne (...) motivovaná (V. Šuplata, J. Uličiansky, V. Šikula, D. Hevier, J. Urban, V. Klimáček...). Pôvodná, „nová“ autorská rozprávka sa v posledných dvoch desaťročiach rozvinula tak, že ju „stav vecí“ donútil prekračovať svoj typologický „radu.“ A tak, keď sa hovorí o novosti, modernosti či postmodernosti a o autorskej rozprávke, nedeje sa tak len pre trúsenie prázdnych slov. Aj preto treba uvažovať a argumentovať tým, že sa mení sa morfológická aj poetologická koncepcia žánru a detský i mladý čitateľ túto premenu prijal. I preto musí byť súčasná literárna kritika dobre „pripravená“ na túto nie lineárnu a kontinuálnu zmenu formy a sémantiky, poetiky a poznania umeleckého diela.

Druhovo i žánrovo sa mladí čitatelia vyhraňujú na pozadí toho, čím sa konfrontujú s kultúrou dospelých, ale azda výraznejšie s ponukou médií v súčasnom kultúrnom prostredí. Mladý čitateľ sa nevzpiera svojim čitateľským vyhraňovaním sa v individualizovanom procese literárneho vzdelania a literárnej komunikácie, epike a žánru detektívky (J. Mlčochová, P. Andruška), neuhýba pred literatúrou faktu, biografickou literatúrou (L. Švihran, P. Glocko) a románom pre mládež (J. Šimulčíková).

Isto aj s (ne)porozumením si uvedomujeme, ako zložito žijú dnešní mladí ľudia vo veku tínedžerov, čo všetko musia riešiť, aké veľké skúšky na správny výber pre seba a za seba musia podstupovať, keď sa nechcú stratiť v tom, čo im všedný, hlučný a konzumne profilovaný život prináša,

vytvára a ponúka. Objavujú sa teda aj iné, tematizované hodnoty zo vzťahov, objavovanie sveta a seba v ňom, a to je poznávacía, diferencujúca aj kultivujúca cesta k hodnotám literatúry a umenia ako celku, pretože len na nej sa zo záujmu, poznania, vedenia, etiky a múdrosti podarí ustrojiť taký (individualizovaný, generačný, národný, sociálny...) systém, v ktorom sa možno bezpečne orientovať medzi nevkusom, neľudskosťou, nehodnotami, ničením života a schopnosti tvoriť. A negatívnych hodnôt v spoločnosti, ale predsa len hodnôt, nikdy nebol nedostatok. Napokon hodnoty vzťahov oživujú hodnoty tvorby, lebo i hodnoty v umení majú svoju „pamäť.“

Dve desaťročia sa literárna kritika s nádejou prihovára autorovi aj tak, aby nepozabudol na toho čitateľa, ktorý opúšťa svet rozprávkových možností i nemožností a začína sa rozhliadať vo svete svojich rovesníkov a dospelých. Práve tento úkon – rozhliadať sa – znamená, že si už mladý človek nevystačí len so svojimi pocitmi a skúsenosťami s najbližším okolím (rodina, škola), pretože sa vydáva na cestu dlhú i ďalekú, do dospelosti a k sebe, preto by nemal byť od počiatku na nej sám, už aj preto nie, lebo početné i odlišné (vše)informácie mu nechýbajú, ale on, mladý čitateľ, ich (medziľudské) zúročenie nemá vyskúšané.

Aj preto ako keby literárna kritika a kultúrna prax takmer monotónne vyslovovali posledné roky svoje dominantné želanie: autor, pomôž svojmu čitateľovi, vieš pomenovať situácie, vzťahy i javy, aké mladého človeka sprevádzajú na zložitej púti od seba k iným, veď to nebudú vždy len priateľskí rovesníci a spoločníci, ktorých na nej postretne.

Dá sa povedať aj s oporou v čitateľskej recepcii, že sa v súlade s týmto želaním literárnej kritiky obzvlášť darilo v posledných rokoch I. Procházkovej, P. Holkovi a P. Glockovi, ktorým nechýbala „odvaha“ prekročiť tradičné (látka, téma) hranice zvyčajne (sociálne, eticky, psychologicky motivovane) zobrazovanej rodiny, konvenčného detstva a dospievania a dokázali aktuálne pomenovať (zázemie) jej krízu a osihotenosť mladého človeka v sebe i okolo seba.

Čo sa vlastne očakáva dnes od autorov, ktorí sa venujú tvorbe pre mladých čitateľov? Najskôr lektúra nasýtená ľudnosťou, vedením, poznaním, prirodzenou emocionalitou, intelektuálnym odstupom od problému, osobnostnou dozrievaním a zrelosťou, racionálnym riešením problémových i žičlivých udalostí v osobnom i spoločenskom živote, schopnosťou i zručnosťou adekvátne prijímať a posudzovať prekážky aj krízy, do ktorých sa subjekt dostáva, no nemala by chýbať práve dnes trak naliehavo potrebná úcta k sebe a iným, zodpovednosť za postoje, činy a rozhodnutia. Možno, že to nie sú všetky komponenty, ktoré do úplnosti odpovedajú na

položenú otázku. Ba je takmer isté, že to nie sú všetko také možnosti, čo by „preskočili“ tradíciu v tomto type literatúry pre mladých čitateľov, ale isto sú to ponuky, akými sa reaguje na premenu mladého človeka.

Mladí ľudia sa menia, musia, chce to „ich“ čas, čas spoločnosti a súkolesie urbanizačných a civilizačných premien prelomu tisícročia, prudko sa otvárajúceho i hodnotovo sa diferencujúceho „priestoru“ ich a nimi i dospelými pre nich odvíjajúceho sa života. Psychológ M. Zelina v sérii psychoanalyticky motivovaných článkov v časopise Bibiana, revue o umení pre deti a mládež, už po niekoľko rokov stroho, faktami, zdôvodneniami profesionála pedagóga a klinického psychológa, praktika upozorňuje na stupňujúce sa (negatívne) modifikácie javu jedinečnosť dieťaťa, na „inštitucionalizovaného“ mladého človeka a kreativitu citu dieťaťa i emócií voči dieťaťu, na drastické zásahy do osobnostnej skladby jednotlivca po ataku prejavov pedofílie, sektárstva, rozličných nástrojov násillia a týrania, po rafinovanom zdokonaľovaní sa (médiami inšpirovaných) prejavov zla a jeho frustrujúcich formách i praktikách ako po výrazoch krízy vo vedomí, etike i mravoch a v skúsenosti dieťaťa a mladého človeka s jeho (osobnou) reálnou a ich (ostatných, dospelých, nepriateľských, iných) reálnou „skutočnosťou“ (pravda ulice, zákon skupiny).

Prudký kontrast, aký deväťdesiate roky otvorili medzi tradíciou, konvenciou a „modernosťou“ zobrazovania skutočnosti, v ktorej dieťa a mladý človek žije v otvorenej spoločnosti, spôsobili zneistenie autora, ľahostajnosť čitateľa, krízu témy, hoci látka na tému tlačila svojou prítomnosťou a špecifickým problémom sa stal (väčšinový, univerzujúci) konflikt, ale predovšetkým (typ) literárna postava. Nielen Zelina okom vedy, ale aj autori zabývaní v žánroch pre mladého čitateľa upozornili na niekoľko „dramatických“ premien v svete dnešného dieťaťa a mladého človeka. Pripomenuté sociálne i spoločenské premeny možno sústrediť do týchto prejavov: sociálna otrasenosť jednotlivca a rodiny, emocionálna otupenosť spoločnosti a jednotlivca, výmena prostredníctvom paradoxu tých hodnôt, na aké jednotlivca pripravuje škola, nová morálka nových mikrospoločenskostí, aké utvárajú mladí ľudia v tých (záujmových, sociálnych, názorových) spoločenstvách, ktoré si spontánne vyberajú podľa osobnej inklinácie (modelingy, drogy, skíni voči šport, kultúra, hudba, občianske nadácie na ochranu zvierat, životného prostredia a iné) svojich skupinových členov.

Pravdepodobne kontrastnosť v postoji recipienta, aká sa navodzuje vo vzťahu k literatúre, čo sa ponúka mladému čitateľovi tretieho tisícročia, má aj ten zmysel, že si nový, moderný, postmoderný (...), teda detský, mládežnícky (...) súčasník vo veku a so skúsenosťou pubescenta, ale

nezanedbateľne už aj v nižšom ročníku, vyberie sám, rozhodne sa sám, ponúka sám (nemožno si nepovšimnúť neobyčajne vysoký počet presvedčivo píšucich mladých ľudí v zborníkoch, s knižnými debutmi, na literárnych súťažiach), čo je akousi „novou“ a „reálnou“ diagnózou jeho spontánneho záujmu o to, čo „chýba“ jeho osobnému (dostupnému, intímne-mu) svetu.

Mladý čitateľ (autor) chce dať vedieť o sebe, potrebuje porozumieť sebe, dôveruje sebe, ale aj signalizuje, že sa spolieha väčšmi na seba práve v krízových situáciách: preto neodmieta bezhlavo, len „zdravo“ pochybuje o tom, či svet dospelosti, s akým má skúsenosť, je ten, čo mu vyhovuje, porozumie mu a neprisvojí si ho práve pre jeho mladosť (detstvo).

Keď literatúra pre mladých vo všetkých svojich druhových prejavoch smerovala k povedomiu spoločenstva, spolupatričnosti, od deväťdesiatych rokov nastupuje aj v tejto literárnej oblasti solitérstvo a istá forma citového, noetického a mravného sebeckta, možno aj bezohľadnosti už pri výbere témy, problému a literárneho protagonistu, v čom sa musí vidieť reakcia na prítomnosť, na skúsenosť s mladým človekom (signály pedagógov, psychológov, rodičov).

Kríza má obnovujúcu vlastnosť latentnej negácie práve tak ako pozitívneho impulzu, lebo musí mať „svoj“ následok v podobe reakcie, čo objasňuje aj spontánny čitateľský záujem o príbehy I. Prochádzkovej, K. Šiktanca, D. Fischerovej, Z. Bezděkovej, B. Kubešovej, E. Bernardinovej, J. Bodnárovej, D. Taragela, D. Heviera, J. Urbana, J. Uličianskeho a mnohých iných, či vo „svojom“ literárnom hrdinovi zo „svojho“ detského sveta, ale už bez infantilnosti a tuctovosti. Spravidla sú nimi dnes Harry Potter, pokémoni, ale aj večný Malý princa s jeho hĺbkou a múdrosťou „svojského“ precizovania zmyslu života a s ich spoločnou ponukou na hodnoty, akým veria, lebo ich spoluutvárajú.

Azda nastal čas takej hry s mladými čitateľmi, keď hra detstva na detstvo si musí upraviť svoje pravidlá aj v umeleckej literatúre tak, aby sa v nich nestratila identita a osobitosť toho, kto sa hrá, veď veľmi vážne upozorňuje na poznanie aj rešpektovanie seba (témou, konfliktom, noetikou, etikou), na zásadne sa meniace „priecestia“ medzi detstvom a dospelosťou. A to aj preto, lebo mladý čitateľ „zdeľuje“ i takto, ba možno práve takto svoje zážitky, prežitky, signalizuje svoju individuálnu, typovú, sociologickú premenu, no aj to, čo považuje a označuje za noetické normy svojho budúceho života, hoci o tom dôsledne ešte nedokáže uvažovať. Je v našej moci, aby sme sa vedeli účinne vyrovnáť s jeho potrebou a dokázali sa vhodne, ale predovšetkým presvedčivo „stretnúť“ v literárnom priestore so škaredým, zlom, s „útekmi“, rezignáciou, zradou (...) ako

s relevantnými prejavmi jeho poznania, skúsenosti a „prirodzeného“, spontánneho prijímania tej jeho „pravdy“ a tej novej „skutočnosti“, s ktorou sa musí, pretože obísť sa tento vývinový i humanizačný úkon nedá, vyrovnat' sám.

Isto bolo na čase, opýtať sa autorov aj čitateľov v Čechách i na Slovensku, či čítajú ľudia ešte knihy? Čítajú, ale kniha sa stáva (finančne) nie raz až nedostupná. Čítajú, lebo autor dáva do príbehu pocity, čo sú vždy pravdivé, len ich dáva tam, kde sa autorovi „lepšie hodia a čitatelia túto hru oceňujú“ (H. Pawlovská). Reálne jestvuje aj prognóza, podľa ktorej možno „budúcnosť patri literatúre, ktorá bude živá a bude v sebe obsahovať aj akési vyjadrenie na spôsob filmového strihu“ (M. Viewegh). Napokon diagnóza stavu medzi autorom a jeho čitateľom je takáto: „oblíbené knihy majú mnoho spoločného“. Sú akoby zo života, „zoberajú sa problémami obyčajných ľudí“ (...) a „dobře sa čítajú“ (L. Petránky).

Na aktuálnosti hodnotenia a hodnôt sledovaných v čítaní pre mladých čitateľov a v pomenovaní stavu, v akom sa ocitlo i kam vykročilo od začiatku deväťdesiatych rokov, sa v podstate nič nestráca a aktuálne možno nadväzovať na nie tak dávno naznačenú situáciu, ktorá výskum literatúry pre mladých lokalizovala na české a slovenské univerzitné pracoviská. A práve univerzitný výskum sa musí i dnes označiť za premyslený, pribojný a dynamický vo vzťahu k svojmu predmetu, a taký sa javí aj zacielenosťou na akútne podnety „dneška“ či už v sociologickom, alebo mediálnom a globalizujúcom sa spoločenskom a kultúrnym prostredí. Napokon výskum druhu, žánru, žánrovej formy, sledovanie modelových i diferenciálnych presunov v morfológii druhu, žánru a konkrétneho textu aj konkrétnej autorskej dielne, prieniky do literatúry a z literatúry pre mladých čitateľov ako podnety kultúrnych nástrojov do súčasného výrazového i významového spektra a ich recepcia umeleckého textu, postupná aplikácia „nového“ do literárnej výchovy a do metodiky interpretácie umeleckého textu ňou, to sú transparentné a podnetné, ale aj užitočné zábery do toho, čím literatúra pre mladého čitateľa a veda o literatúre pre neho žije a čo intenzívne sleduje posledných trinásť rokov.

Literárna veda pre mladých čitateľov sa vyrovnala so skutočnosťou, že jej čitateľ sa stal náročnejší aj zručnejší pri získaní i využívaní (kultúrnych) informácií a (spoločenských) súvislostí. No a po trinástich rokoch si obzvlášť naliehavo uvedomuje i to, že teraz sa musí sústrediť na neho, na svojho čitateľa, aby to, čo získava v netextovom priestore ako veľké súbory odlišných informácií vedel zážitkovo a esteticky osobnostne „pracovať“ a dokázal v harmónii s umeleckým dielom kráčať prirodzene po svojom vývinovom rebríku bez prekročených či nalomených „šteblí-

kov“ po svoj osobnostný horizont, lebo tam a tak sa emancipuje, stáva sa zrelý stať sa čitateľom umeleckej literatúry adresovanej dospelému čitateľovi.

Literatúra

- ČEŇKOVÁ, J. a kolektív: *Vývoj literatúry pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha 2006.
- NEMCOVÁ, J. (ed.): *Hodnotové charakteristiky detskej literatúry 1*. Nitra 2004.
- NEMCOVÁ, J. (ed.): *Hodnotové charakteristiky detskej literatúry 2*. Nitra 2006.
- NEMCOVÁ, J. (ed.): *Interpretačné a recepčné sondy do detskej literatúry 1*. Nitra 2006.
- OBERT, V.: *Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa*. Bratislava 1998.
- OBERT, V.: *Rozvíjanie literárnej kultúry žiakov*. Bratislava 2003.
- OBERT, V.: *Literatúra, diela, autori z pozície čitateľa a interpreta*. Nitra 2004.
- SLIACKY, O. – STANISLAVOVÁ, Z.: *Kontúry slovenskej literatúry pre deti a mládež v rokoch 1945 – 2002*. Prešov 2003.
- ŠUBRTOVÁ, M. (ed.): *Cesty súčasnej literatúry pro děti a mládež. Dotyky, kontexty, literatura pro mládež a didaktika*. Brno 2006.
- TOMAN, J.: *Současnost české teorie dětské literatury*. Ladění, 2 (7), 1997. 2, s. 1 – 4.
- TOMAN, J.: *Dětské čtenářství a literární výchova*. Brno 1999.
- URBANOVÁ, S.: *Metamorfózy dětské literatury*. Olomouc 1999.
- URBANOVÁ, S. a kolektív: *Sedm klíčů k otevření literatury pro děti a mládež 90. let XX. století. Reflexe české tvorby a recepce*. Olomouc 2004.
- ZACHOVÁ, A.: *Mýtus jako paměť prózy*. Hradec Králové 2002.
- ŽEMBEROVÁ, V.: *Autorská rozprávka v deväťdesiatych rokoch. Miniatúry a reflexie*. Prešov 2000.
- ŽEMBEROVÁ, V.: *Literatúra a veda na prelome storočí*. Ladění, 7 (12), 2002, 1, s. 7-12.

ŽEMBEROVÁ, V.: *Kontinuita a kontext textu. Literárnohistorické a interpretáčn  prieniky do slovenskej literatúry dvoch storočí. Prešov: Náuka 2004.*

ŽILKOVÁ, M.: *Dieťa v kontexte postmodernej kultúry. Nitra 1998.*

ŽILKOVÁ, M. (ed.): *V labyrinte popkultúry. Nitra 2004.*

ŽILKOVÁ, M. (ed.): *Stav kultúry pre deti a mládež. Nitra 2005.*